

LIBERTATEA RELIGIOASĂ REFLECTATĂ ÎN CONSTITUȚIILE ROMÂNIEI; PERIOADA REGIMULUI COMUNIST (1948-1989)

Drd. Bogdan Emanuel RĂDUȚ

Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”,

Școala de Studii Avansate a Academiei Române;

Uniunea Bisericilor Creștine după Evanghelie din România

emy_radut@yahoo.com

ABSTRACT: Religious Freedom as Reflected in Romanian Constitutions: During the Period of Communist Regime (1948-1989).

The Constitution represents the fundamental document of a state which defines both the government regime and way of organization, and also the privileges and the responsibilities of citizens that are under that specific government. As follows, its content is a collection of articles regarding the freedom of conscience, freedom of religion or freedom of speech. Our attention is now oriented toward the three Constitutions from the Romanian communist regime specifically toward the provisions in connection with the privilege and freedom of exercising one's own religious confession.

Keywords: *constitution, legislation, religious freedom, communist regime, articles of Law.*

Constituția reprezintă actul fundamental al unui stat, ce definește atât forma de guvernământ și de organizare statală, cât și drepturile și obligațiile fundamentale ale cetățenilor asupra căruia își exercită prevederile.

Din cele opt constituții adoptate de Statul Român, trei (1948, 1952 și 1965) au fost promulgate de regimul comunist, aflat la putere vreme de peste patru decenii în cea de-a doua jumătate a secolului XX (1948-1989). Primele trei au fost în vigoare în perioada regimului monarhic (1866, 1923 și 1938)¹, iar ultimile două în perioada postdecembristă (1991, 2003), textul lor fiind în vigoare și astăzi.

1 Acest demers este continuarea celui publicat în 2017: Bogdan Emanuel Răduț, *Libertatea religioasă reflectată în Constituțiile României: perioada regimului monarhic (1866-1948)*, în *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience) 2017*,

Fiecare dintre aceste acte normative fundamentale conține articole ce privesc conceptul de libertate de conștiință, libertate religioasă sau libertatea de exprimare. Atenției noastre vor fi supuse cele trei constituții din perioada regimului comunist și prevederile cu referire la drepturi și libertăți pentru exercitarea propriei confesiuni religioase. Acestea „marchează un moment de ruptură în istoria dreptului public, anunțând intenția noilor regimuri de a modela societatea în acord cu proiectul lor totalitar”² și „au reprezentat voința și interesele puterii hegemonice – Uniunea Sovietică”³.

1. Adoptare și conținut

Începând cu 23 august 1944, regimul comunist s-a instaurat în România într-un mod etapizat – staționarea trupelor sovietice în România (1944), Guvernul Petru Groza (1945), falsificarea alegerilor parlamentare (1946), lichidarea și interzicerea partidelor istorice (1946) –, toate eforturile și demersurile liderilor comuniști culminând cu abolirea Monarhiei și proclamarea „în 45 de minute”⁴ a Republicii Populare Române, la 30 decembrie 1947, ca un stat care „a luat ființă prin lupta dusă de popor, în frunte cu clasa muncitoare, împotriva fascismului, reacțiunii și imperialismului”⁵. Tot acest proces s-a realizat „în cadrul aranjamentului dintre marile puteri învingătoare (U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie) și care recunoștea Sovietelor aria lor de dominație ce includea și România”⁶. Astfel că, „dintr-un nume propriu de sine stătător, *România* devine în noua ei titulatură un adjectiv, Republica Populară *română*”⁷.

Lucrările Conferinței Științifice Internaționale „Libertatea religioasă și de conștiință în mentalitatea publică”, București, Palatul Parlamentului, 16 noiembrie 2017, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea, Dragoș Mușat, Ioan-Gheorghe Rotaru (coord.), France, Les Arcs, Editions IarSic, 2017, pp. 168-180.

2 Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (editori), *Raport final*, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, București, Editura Humanitas, 2007, p. 207

3 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, în Gheorghe Zbârână (coord.), *Constituțiile României. Studii*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 62.

4 Dinu C. Giurescu, *România în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej*, București, Editura Enciclopedică, 2015, p. 14.

5 ***, *Constituția Republicii Populare Române* (în continuare se va cita *Constituția din 1948*), în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, Anul CXVI, Nr. 87 bis, Marți 13 aprilie 1948, Art. 2, p. 1 (3379).

6 Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, Vol. X. România în anii 1948-1989, București, Editura Enciclopedică, 2013, p. 51

7 Idem, *România în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej*, p. 24 (subl. D.C.G.).

Noua orânduire politică a necesitat și o nouă constituție care să statueze noile realități socio-politice din țară. Dacă prima constituție, din 1866, a copiat-o pe cea belgiană din 1931, considerată ca fiind „cea mai liberală din Europa”⁸ acelei epoci, noua lege fundamentală a țării a avut-o drept model pe cea sovietică din 1936⁹. Fiindcă a fost „prima constituție care se adopta după căderea monarhiei, când cetățenii mai aveau încă cunoștințe constituționale și, mai ales, mentalitate democratică, s-a voit să se simuleze o dezbatere parlamentară”, dar s-a demonstrat „intenția organizatorilor acestei farse penibile de a da impresia existenței unor dezbateri parlamentare pe fondul unor discuții puerile, farsă la care s-au pretat mulți intelectuali de vază pe vremea aceea”¹⁰. În urma acesteia, la 13 aprilie 1948, Marea Adunare Națională (denumirea Parlamentului unicameral din timpul regimului), aleasă la 28 martie, a adoptat în unanimitate de cei 401 deputați prezenți, Legea Nr. 114 ce conținea Constituția Republicii Populare Române¹¹. Continutul său „fusesse anterior redactat și dezbătut la nivelul conducerii de partid, sub îndrumarea consilierilor sovietici”¹², și „a avut un caracter provizoriu, dar a formulat <principii> care au dat <legalitate> tuturor transformărilor operate începând din 1948”¹³. Ea a consfințit statutul de stat aservit intereselor Uniunii Sovietice, având un caracter totalitar, dar a conținut și unele principii democratice, pentru că a făcut tranziția de la monarhie la republică. Necesitatea ei a fost dată de nevoia de „a legitima schimbările petrecute și mai ales cele pregătite, pentru a da un sens istoric transformărilor în direcția marxism-leninismului și pentru a oferi, de asemenea, un temel juridic”, ceea ce practic arată că „obiectivul fundamental al constituției era de a oferi cadrul legal al implementării modelului sovietic”¹⁴. Sub masca unei aparente democrații s-a implementat totalitarismul de stânga în România, care a devenit un stat aservit Uniunii Sovietice și prin formularea că „Republica Populară Română este un Stat popular, uni-

8 Sorin Liviu Damean, Iulian Oncescu, *O istorie a românilor de la Tudor Vladimirescu la Marea Unire (1821-1918)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015, p. 169.

9 Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (eds.), *Raport final*, p. 207.

10 Eleodor Focșăneanu, *Istoria Constituțională a României*, Ediția a IV-a, f.e., București, 2012, pp. 168, 170.

11 *Constituția din 1948*, pp. 1-7 (3379-3385).

12 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, p. 67.

13 Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, p. 51; Idem, *România în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej*, p. 46.

14 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, p. 67.

tar, independent și suveran” (Art. 1)¹⁵. Dar, față de precedentele, a dispărut referirea la teritoriul indivizibil al statului. Constituția conține 105 articole, grupate în 10 titluri, și a fost în vigoare vreme de patru ani.

În contextul conflictului dintre Iosif Vissarionovici Stalin și Iosip Broz Tito, eliminându-și adversarii și obstacolele, și odată întărit la putere, regimul a emis o nouă constituție la 27 septembrie 1952, după ce a fost votată de Marea Adunare Națională la 24 septembrie cu unanimitatea celor 324 de voturi exprimate¹⁶. Demersul se înscrie în conceptul de „dictatură a proletariatului” și în contextul adoptării unor astfel de constituții în Ungaria și Polonia¹⁷. Noua constituție, mult mai ideologică decât precedenta, „nu are asemănare în istoria României”, pentru că „procentul de inspirație după Constituția sovietică din 1936 este de 80% la articole și de cca 70% la subarticole”¹⁸, fiind „o variantă mult mai fidelă decât în 1948”, care a reflectat „momentul celor mai mari presiuni sovietice asupra conducerii de partid și de stat din România, momentul de maximă dominație exercitat de Moscova asupra <imperului> său central și est-european”¹⁹. În echipa de redactare a textului, „o implicare activă a avut-o și Mark Borisovici, consilier sovietic însărcinat să ia parte la această muncă”²⁰. Ineditul acestei constituții e dat de un capitol introductiv, care „nu se găsește în nici unul din actele fundamentale de până atunci sau de după”²¹, și în care se afirmă „alinieră deplină față de vecinul de la Răsărit”²² prin declarația (reluată și în Art. 2) că „Republica Populară Română a luat naștere ca urmare a victoriei istorice a Uniunii Sovietice asupra fascismului german și a eliberării României de către glorioasa Armată Sovietică, eliberare care a dat puțința poporului muncitor, în frunte cu clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist, să doboare dictatura fascistă, să nimicească puterea claselor exploatoare și să făurească statul de democrație populară, care corespunde pe deplin

15 ***, *Constituția Republicii Populare Române* (în continuare se va cita Constituția din 1952), în „Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române”, Anul I, Nr. 1, 27 septembrie 1952, p. 1.

16 *Ibidem*, p. 8.

17 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, p. 78.

18 Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, pp. 156-157; Idem, *România în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej*, p. 73.

19 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, pp. 78, 89.

20 *Ibidem*, p. 78.

21 Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, p. 157.

22 *Ibidem*.

intereselor și năzuințelor maselor populare din România”²³. Existența și dăinuirea statului erau legate tot de soviete, prin faptul că „făurirea și întărirea statului de democrație populară, prietenia și alianța cu marea Uniune Sovietică, sprijinul și ajutorul ei dezinteresat și frățesc asigură independența, suveranitatea de stat, dezvoltarea și înflorirea Republicii Populare Române”²⁴, prin care România „devenea în mod constituțional un protectorat al Uniunii Sovietice, căreia i se ipotecase nu numai suveranitatea sa externă, ci și cea internă”²⁵. De aceea pe stema Republicii s-a adăugat „o stea roșie cu cinci colțuri” (prevăzut și în Art. 104), „așa cum aveau toate republicile unionale sovietice”²⁶. În chiar ziua votării constituției, această stea s-a aplicat „peste stema existentă în sala de ședințe a Marii Adunării Naționale, în entuziasmul de nedescris și aclamațiile membrilor ei, fără ca nimeni să se sesizeze de ridiculul situației”²⁷. Constituția din 1952 are un capitol introductiv și 105 articole, grupate în 10 titluri, și a fost în vigoare vreme de treisprezece ani, timp în care a fost amendată de unsprezece ori²⁸.

Moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (martie 1965) și alegerea lui Nicolae Ceaușescu ca prim-secretar al partidului (iulie 1965) au adus o serie de noi transformări în societate, precum revenirea la denumirea de Partidul Comunist Român, din Partidul Muncitoresc Român, schimbarea denumirii țării în Republica Socialistă România, din Republica Populară Română, și promulgarea unei noi constituții, care să statueze aceste schimbări și altele. Așadar, Constituția din 1965, adoptată la 21 august, cu unanimitatea voturilor celor 446 de deputați prezenți ai Marii Adunări Naționale²⁹, a apărut în contextul procesului de destalinizare, început cu plecarea trupelor sovietice în 1958 și cu celebra declarație din aprilie 1964. Noua lege nu a adus schimbări importante față de cele anterioare, însă era semnul unei independențe față de Moscova și apariția socialismului ca o etapă intermediară spre comunism. De aceea, „Republica Socialistă România este

23 *Constituția din 1952*, p. 1.

24 *Ibidem*

25 Eleodor Foșăneanu, *Istoria Constituțională a României*, p. 176.

26 *Ibidem*, p. 177.

27 *Ibidem*.

28 Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, p. 159; Idem, *Istoria României în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej*, p. 75; Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, pp. 88-89 (vezi și p. 247).

29 ***, *Constituția Republicii Socialiste România*, în „Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România”, Anul I, Nr. 1, Partea I, 21 august 1965, p. 10.

stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar. Teritoriul său este inalienabil și indivizibil³⁰. Iată că s-a revenit la indivizibilitatea teritorială, neafirmată în constituțiile din 1948 și 1952. Independența și suveranitatea țării au fost puternic afirmate în plan internațional, la 21 august 1968, cu ocazia invadării Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia. România făcând excepție, din motive pe care nu le analizăm acum, a făcut ca discursul din acea zi să devină „apoteoza lui Ceaușescu”³¹. Constituția are 114 articole, structurate în 9 titluri, cunoscând zece modificări și șase republicări în intervalul 1968-1986, ajungându-se într-un final la 121 articole³². A fost abrogată de revoluția din decembrie 1989.

Cele trei constituții, „au format noul cadru legal de dominație a partidului unic”, dar „nu pot fi așezate în categoria constituțiilor autentice”, pentru că „departe de a fi instrumente a căror vocație este ocrotirea libertății și îngrădirea puterii de stat, ele au ca misiune originală crearea condițiilor de manifestare ale unui stat totalitar”³³.

2. Libertăți generale

Constituția prevedea câteva libertăți generale pentru români, însă cu îndeplinirea unor criterii. În cadrul acestor prevederi, unele dintre articole au avut exprimări directe legate de libertatea religioasă.

Egalitatea în drepturi în fața legii era doar în aparență democratică, pentru că drepturile și libertățile proclamate în constituție nu trebuiau să încalce cu nimic ideologia partidului și regimul politic. Voia partidului era net superioară oricăror drepturi și interese individuale. Individul era supus partidului. De aceea, aceste prevederi au avut mai curând „un caracter formal”³⁴, pentru că „niciodată în istoria modernă și contemporană a României, asemenea drepturi și libertăți cetățenești și garanții nu au fost mai sistematic nesocotite și călcate cu precădere ca în etapa 1948-1964”, „în etapa represiunii generalizate”. Și nu doar atât, dar „nici propriile legi și

30 *Ibidem*, p. 1.

31 Lavinia Betea (coord.), Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *21 august 1968. Apoteoza lui Ceaușescu*, București, Editura Corint, 2018, *passim*.

32 ***, *Constituția Republicii Socialiste România*, republicate, în „Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România”, Anul XXII, Nr. 65, Partea I, 29 octombrie 1986, pp. 1-10

33 Cezar Rotaru, *Constituțiile din 1948, 1952 și 1965*, în Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, p. 796.

34 Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, p. 52.

Tabel 1 – Articole comparative despre libertăți generale*			
	1948	1952	1965
Libertate generală	<p>Art. 16 – Toți cetățenii Republicii Populare Române, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă, religie sau grad de cultură, sunt egali în fața legii.</p>	<p>Art. 81 – Oamenilor muncii, cetățeni ai Republicii Populare Române, fără deosebire de naționalitate sau rasă le este asigurată deplina egalitate de drepturi în toate domeniile vieții economice, politice și culturale.</p> <p>Orice fel de îngrădire directă sau indirectă a drepturilor oamenilor muncii, cetățeni ai Republicii Populare Române, stabilirea de privilegii directe sau indirecte pe temeiul rasei sau al naționalității cărora le aparțin cetățenii, orice manifestare de șovinism, ura de rasă, ura națională sau propaganda naționalistă șovină este pedepsită de lege.</p>	<p>Art. 17 – Cetățenii Republicii Socialiste România, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie, sînt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale.</p> <p>Statul garantează egalitatea în drepturi a cetățenilor. Nici o îngrădire a acestor drepturi și nici o deosebire în exercitarea lor pe temeiul naționalității, rasei, sexului sau religiei nu sînt îngăduite.</p> <p>Orice manifestare avînd ca scop stabilirea unor asemenea îngrădiri, propaganda naționalist-șovină, ațîțarea urii de rasa sau naționale, sînt pedepsite prin lege.</p>
Libertatea presei	<p>Art. 31 – Libertatea presei, a cuvîntului, a întrunirilor, meetin-gurilor, cortegiilor și manifestațiilor este garantată.</p> <p>Exercitarea acestor drepturi este asigurată prin faptul că mijloacele de tipărire, hîrtia și locurile de întrunire sunt puse la dispoziția celor ce muncesc.</p>	<p>Art. 85 – În conformitate cu interesele celor ce muncesc și în vederea întăririi regimului de democrație populară, cetățenilor Republicii Populare Române li se garantează prin lege:</p> <ol style="list-style-type: none"> libertatea cuvîntului; libertatea presei; libertatea întrunirilor și a meetingurilor; libertatea cortegiilor și a demonstrațiilor de stradă. <p>Aceste drepturi sunt asigurate punându-se la dispoziția masei muncitoare și organizațiilor lor tipografice, depozitele de hîrtie, clădirile publice, străzile, mijloacele de comunicații și alte condiții materiale necesare exercitării acestor drepturi.</p>	<p>Art. 28 – Cetățenilor Republicii Socialiste România li se garantează libertatea cuvîntului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor și a demonstrațiilor.</p> <p>Art. 29 – Libertatea cuvîntului, presei, întrunirilor, mitingurilor și demonstrațiilor nu pot fi folosite în scopuri potrivnice orînduirii socialiste și intereselor celor ce muncesc.</p> <p>Orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă. Participarea la astfel de asociații și propaganda cu caracter fascist sau antidemocratic sînt pedepsite prin lege.</p>

* Constituția din 1948, p. 2-3 (3380-3381); Constituția din 1952, p. 6; Constituția din 1965, pp. 3-4.

Libertatea asocierilor	<p>Art. 32 – Cetățenii au dreptul de a se asocia și organiza, dacă scopul urmărit nu este îndreptat în contra ordinii democratice stabilită prin Constituție.</p> <p>Orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă și pedepsită de lege.</p>	<p>Art. 86 – În conformitate cu interesele celor ce muncesc și în scopul dezvoltării activității politice și obștești a maselor populare, cetățenilor Republicii Populare Române li se asigură dreptul de asociere în organizații obștești, în sindicate profesionale, uniuni cooperatiste, organizații de femei, de tineret, organizații sportive, asociații culturale, tehnice și științifice.</p> <p>Orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă. Participarea la astfel de asociații este pedepsită de lege.</p> <p>Cetățenii cei mai activi și cei mai conștienți din rândurile clasei muncitoare și din rândurile celorlalte pături de oameni ai muncii se unesc în Partidul Muncitoresc Român, detașamentul de avangarda al oamenilor muncii în lupta pentru întărirea și dezvoltarea regimului de democrație populară și pentru construirea societății socialiste.</p> <p>Partidul Muncitoresc Român este forța conducătoare atât a organizațiilor celor ce muncesc, cât și a organelor și instituțiilor de stat. În jurul lui se strâng laolaltă toate organizațiile celor ce muncesc din Republica Populară Română.</p>	<p>Art. 27 – Cetățenii Republicii Socialiste România au dreptul de a se asocia în organizații sindicale, cooperatiste, de tineret, de femei, social-culturale, în uniuni de creație, asociații științifice, tehnice, sportive, precum și în alte organizații obștești. Statul sprijină activitatea organizațiilor de masă și obștești, creează condiții pentru dezvoltarea bazei materiale a acestor organizații și ocrotește patrimoniul lor.</p> <p>Organizațiile de masă și obștești asigură largă participare a maselor populare la viața politică, economică, socială, culturală a Republicii Socialiste România și la exercitarea controlului obștesc – expresie a democratismului orîndurii socialiste.</p> <p>Prin organizațiile de masă și obștești, Partidul Comunist Român înfăptuiește o legătură organizată cu clasa muncitoare, țărâna, intelectualitatea și celelalte categorii de oameni ai muncii, le mobilizează în lupta pentru desăvîrșirea construcției socialismului.</p>
------------------------	--	---	---

reglementări ale regimului democrat-popular nu au fost respectate³⁵. De aceea, „regimul totalitar comunist proclamă libertățile fără a dubla declarația de intenții de instituirea unor instrumente cu rol de protecție juridică efectivă”³⁶.

35 *Ibidem*; Idem, *România în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej*, p. 47.

36 Cezar Rotaru, *Constituțiile din 1948, 1952 și 1965*, p. 807.

După cum se observă, în 1952 capitolul drepturilor și al datoriilor cetățenești a fost așezat mai la urmă, ca în modelul sovietiv, căpătând o importanță oarecum marginală în economia constituției și „subliniindu-se astfel preponderența statului asupra cetățeanului și accentuându-se mai mult datoriile decât drepturile”³⁷. Iar în 1965 au fost repuse la locul lor în prima parte a textului constituțional.

În privința libertății generale, locuitorii țării sunt numiți atât „cetățeni” (1948, 1952, 1965), cât și „oamenii muncii” (1965). Aceștia „fără deosebire de sex, naționalitate, rasă, religie sau grad de cultură”, în 1948 erau „egali în fața legii”, iar în 1965 erau „egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale” pentru că „Statul garantează egalitatea în drepturi a cetățenilor”. Însă, în formularea din 1952 au dispărut criteriile de sex și religie, rămânând „deplina egalitate în drepturi”, doar „fără deosebire de naționalitate sau rasă”. Iar criteriul „grad de cultură” este specificat doar în 1948. De asemenea, în 1952 și 1965 erau incriminate șovinismul, naționalismul șovinist, ura de rasă sau de nație, dar nu se spune nimic despre „ura de clasă”, atât de prezentă și de uzitată în epocă.

Libertatea presei, a cuvântului, a întrunirilor, a meetingurilor, a corțegiile, a manifestațiilor și a demonstrațiilor de stradă „este garantată [...] celor ce muncesc” (1948), „în vederea întăririi regimului de democrație populară” și „în conformitate cu interesele celor ce muncesc” (1952), dar „nu pot fi folosite în scopuri potrivnice orânduirii socialiste și intereselor celor ce muncesc”, fiind interzisă „orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic”, participarea la acestea fiind pedepsită de lege (1965). Însă, „nu se precizează ce înseamnă <<antidemocratic>>”, astfel că „în practică, orice afirmație sau activitate care nu convenea regimului putea și era socotită antidemocratică și pedepsită ca atare”³⁸. Aceste prevederi impuneau „grave limitări asupra acestui drept, limitări care proveneau nu doar din practicile abuzive ale organelor de partid și de stat, ci chiar din textul legii”³⁹, pentru că „orice manifestație exterioară a unui cetățean trebuia canalizată în scopul susținerii puterii existente, a regimului de democrație populară, ceea ce suprima orice opțiune și nu însemna libertate, ci obediență”⁴⁰. Comparativ, Constituția din 1965, care alocă două articole problemei, aduce limitări

37 Eleodor Foșăneanu, *Istoria Constituțională a României*, p. 177.

38 Dinu C. Giurescu, *România în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej*, p. 75.

39 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, p. 87.

40 Eleodor Foșăneanu, *Istoria Constituțională a României*, p. 178.

drepturilor cetățenești în această privință. Astfel că presa trebuia să joace un rol de propagandă în susținerea regimului, și nu se poate vorbi despre o presă liberă și democratică. În ceea ce privește presa oficială a cultelor religioase, statul a admis existența a cincisprezece periodice: nouă ale Bisericii Ortodoxe (în tiraje de la 2.000 la 10.000 exemplare) și câte una pentru Cultul Reformat (tiraj 900 exemplare), Cultul Baptist (tiraj 2.500 exemplare), Cultul Creștin după Evanghelie (tiraj 2.500 exemplare), Cultul Penticostal (tiraj 2.500 exemplare), Cultul Adventist de Ziua a Șaptea (tiraj 2.500 exemplare) și Cultul Mozaic (tiraj 8.000 exemplare)⁴¹. De presă independentă nici nu putea fi vorba, iar cea clandestină a fost energic vânată pentru a fi lichidată. Întradevăr, statul garanta libertatea presei, la nivel declarativ constituțional, dar nu a asigurat „nici un mijloc concret de garantare a exercițiului acestui drept”⁴².

În privința asocierilor și a formării de asociații și uniuni, nu sunt prevăzute și cele religioase, ci doar culturale, tehnice, științifice, sportive, de femei, de tineret, obștești, doar dacă „scopul urmărit nu este îndreptat în contra ordinii democratice”, pentru că „orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă”, ceea ce „oferea puterii pretextul de a interzice orice asociere care-i displacea”, pentru că „sensul termenului «antidemocratic» este destul de vag din punct juridic”⁴³. De asemenea, „cetățenii cei mai activi și cei mai conștienți din rândurile clasei muncitoare și din rândurile celorlalte pături de oameni ai muncii se unesc în Partidul Muncitoresc Român/Partidul Comunist Român” (1952, 1965), ulterior adăugându-se și „intelectualitatea” (1965). Practic, erau permise acele organizații care emanau sau conduceau spre partid, pentru că acest drept, „cel mai periculos pentru un regim totalitar”, era deci „subordonat înregimentării sub conducerea Partidului”⁴⁴.

Libertatea religioasă și libertatea de conștiință sunt două dintre drepturile fundamentale ale omului. În 1948 sunt amintite împreună, iar în 1952 și 1965 doar cea de conștiință, care, probabil, le includea pe amândouă. În 1965 se susține chiar și posibilitatea neasumării unei religii, prin faptul că „oricine este liber să împărtășească sau nu o credință religioasă”.

41 Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Ministerul Cultelor și Artelor. Direcția Studii și Relații Externe, Dosar Nr. 91/1966, f. 4.

42 Cezar Rotaru, *Constituțiile din 1948, 1952 și 1965*, p. 807.

43 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, p. 87.

44 Eleodor Foșăneanu, *Istoria Constituțională a României*, p. 178.

Tabel 2 – Articole comparative despre libertatea religioasă*

1948	1952	1965
<p>Art. 27 – Libertatea conștiinței și libertatea religioasă sunt garantate de Stat.</p> <p>Culte religioase sunt libere să se organizeze și pot funcționa liber dacă ritualul și practica lor nu sunt contrarii Constituției, securității publice sau bunelor moravuri.</p> <p>Nici o confesiune, congregație sau comunitate religioasă nu poate deschide sau întreține instituții de învățământ general, ci numai școli speciale pentru pregătirea personalului cultului sub controlul Statului.</p> <p>Biserica ortodoxă-română este autocefală și unitară în organizarea sa.</p> <p>Modul de organizare și funcționare a cultelor religioase va fi reglementat prin lege.</p>	<p>Art. 84 – Libertatea de conștiință este garantată tuturor cetățenilor Republicii Populare Române.</p> <p>Culte religioase sunt libere să se organizeze și pot funcționa liber. Libertatea exercitării cultelor religioase este garantată tuturor cetățenilor Republicii Populare Române.</p> <p>Școala este despărțită de biserică. Nici o confesiune, congregație sau comunitate religioasă nu poate deschide sau întreține instituții de învățământ general, ci numai școli speciale pentru pregătirea personalului cultului.</p> <p>Modul de organizare și funcționare a cultelor religioase se reglementează prin lege.</p>	<p>Art. 30 – Libertatea conștiinței este garantată tuturor cetățenilor Republicii Socialiste România.</p> <p>Oricine este liber să împărtășească sau nu o credință religioasă. Libertatea exercitării cultului religios este garantată. Cultele religioase se organizează și funcționează liber. Modul de organizare și funcționare a cultelor religioase este reglementat prin lege.</p> <p>Școala este despărțită de biserică. Nici o confesiune, congregație sau comunitate religioasă nu poate deschide sau întreține alte instituții de învățământ decât școli speciale pentru pregătirea personalului de cult.</p>

* *Constituția din 1948*, p. 3 (3381); *Constituția din 1952*, p. 6; *Constituția din 1965*, p. 3.

De aceea, în privința libertății de conștiință „lăsând la o parte aspectul ei interior, care este necontrolabil, manifestările sale exterioare erau puse, așa cum rezultă din texte, sub o libertate supravegheată”⁴⁵.

În regimul comunist, existența și funcționarea liberă a cultelor religioase erau condiționate de demonstrarea faptului că „ritualul și practica lor nu sunt contrarii Constituției, securității publice sau bunelor moravuri” (1948), cele din urmă fiind termene vagi, care au fost menite să „ofere spațiu de manevră organelor represive”⁴⁶. Expresiile de genul „securitate publică”, „ordine socială” și „bune moravuri”, regăsite și în textul Legii Cultelor, au lăsat loc de interpretări, care au condus la acțiuni greșite ce au produs nume-

45 *Ibidem*, p. 178.

46 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, p. 70.

roase abuzuri. Acest fapt a făcut ca legea să demonstreze „politica religioasă a sovieticilor și modul în care aceștia aveau să aplice principiile de la Ialta”⁴⁷, ducând la impunerea de noi „limite [...] libertății de acțiune a Bisericilor”⁴⁸.

Organizarea și funcționare cultelor religioase va fi reglementată printr-o lege specială. La puțin timp, 4 august 1948, a fost promulgat Decretul 177 pentru regimul general al cultelor⁴⁹, prin care „cultele religioase intrau sub controlul direct al statului”⁵⁰, exercitat prin Ministerul Cultelor, redenumit ulterior Departamentul Cultelor. Aceasta a fost Legea Cultelor care a funcționat până în 2006, când a fost înlocuită cu Legea Nr. 486 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor⁵¹.

În baza celor două acte normative, Constituția și Decretul 177, au fost recunoscute sau tolerate, în anumite limite particulare pentru fiecare în parte, doar paisprezece culte: Biserica Ortodoxă Română, Biserica Romano-Catolică, Biserica Reformată, Biserica Evanghelică C.A., Biserica Evanghelică Luterană Sinodo-Prezbiterială, Biserica Unitariană, Eparhia Armeano-Gregoriană, Cultul Creștin de Rit Vechi, Cultul Creștin Baptist, Cultul Adventist de Ziua a Șaptea, Cultul Creștin după Evanghelie, Cultul Penticostal-Biserica lui Dumnezeu Apostolică, Cultul Mozaic și Cultul Musulman⁵². Nu a fost permisă existența niciunei asociații religioase, precum în perioada interbelică și postbelică, și nu s-a mai permis existența niciunui alt cult, iar următoarele constituții doar reiterează afirmația potrivit căreia „cultele religioase sunt libere să se organizeze și pot funcționa liber” (1952, 1965).

Statul juca la dublu, pe de o parte afirma garantarea libertății religioase, iar pe de altă parte își asigura pârghiile prin care să supravegheze și să controleze cultele religioase, de orice confesiune ar fi ele. Statul s-a impli-

47 Ben-Oni Ardelean, *Libertatea religioasă: o abordare normativă*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 2011, p. 296.

48 Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 77.

49 ***, *Decretul Nr. 177 pentru regimul general al cultelor religioase* în „Monitorul Oficial al României”, Nr. 178 din 4 august 1948, pp. 2-6 (6392-6396). A fost publicat și în ***, *Legea și statutele cultelor religioase din Republica Populară Română 4*, București, Editura Ministerului Cultelor, 1951, pp. 7-16.

50 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, p. 70.

51 ***, *Legea Nr. 489 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor* în „Monitorul Oficial al României”, Nr. 11 din 8 ianuarie 2007, pp. 2-6.

52 ***, *Legea și statutele cultelor religioase din Republica Populară Română 4*, *passim*.

cat, prin politici publice, în stabilirea, recunoașterea sau retragerea calității de cult. Decretul 177 stabilea că „fiecare cult religios va înainta, prin Ministerul Cultelor, spre examinare și aprobare, statutul său de organizare și funcționare, cuprinzând sistemul de organizare, conducere și administrare, însoțit de mărturisirea de credință respectivă” (Art. 14) cu mențiunea că trebuiau „recunoscute prin decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, dat la propunerea Guvernului, în urma recomandării ministrului cultelor” (Art. 13)⁵³. Iar „punctul culminat al subordonării cultelor față de regim era obligația legală de a depune un jurământ față de stat”⁵⁴.

Apoi au fost interzise școlile confesionale, existente anterior, permițându-se doar funcționarea seminariilor și institutelor teologice „pentru pregătirea personalului cultului sub controlul Statului” (1948). Aceasta pentru că „școala este despărțită de biserică” (1952, 1965).

Astfel că, dincolo de discursul legislativ (constituțional), realitatea cotidiană a cultelor religioase în regimul comunist a fost alta. Deși se bucurau *de jure* de libertate religioasă, *de facto* a fost perioada cu cele mai multe persecuții religioase, anii 1948-1965 fiind caracterizați și de mulțimea deținuților politici pe motive religioase⁵⁵.

3. Libertăți specifice

Spre deosebire de perioada anterioară, când în constituțiile monarhice se făcea și referire la două confesiuni creștine, în perioada regimului comunist Biserica a fost clar delimitată de stat, încercându-se subordonarea celei dintâi și nicidecum egalitatea între ele.

Tabel 3 – Articole comparative despre confesiuni creștine*		
1948	1952	1965
Art. 27 – Biserica ortodoxă-română este auto-cefală și unitară în organizarea sa.	-----	-----
* Constituția din 1948, p. 3 (3381).		

53 Decretul Nr. 177 pentru regimul general al cultelor religioase, p. 3 (6393).

54 Cezar Stanciu, *Constituțiile din perioada comunistă*, p. 70.

55 Dorin Dobrinu (ed.), *Proba infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1959-1962*, București, Editura Scriptorium, 2004, *passim*.

Dacă în vechiul regim monarhic, Biserica Ortodoxă Română era numită „biserică dominantă în statul român”, iar cea greco-catolică avea „în-tâietate față de celelalte culte”, în 1948 nu se afirmă decât despre Biserica Ortodoxă că „este autocefală și unitară în organizarea sa”. Aceasta a fost expresia separării Bisericii de stat, iar exprimarea din 1948 a fost doar o reminiscență a regimului anterior, fiind o constituție de tranziție. Următoarele două nu au făcut nicio referire la vreun cult sau la vreo biserică.

Biserica Ortodoxă Română și-a afirmat autocefalia (independența) în 1872 prin desprinderea Mitropoliilor Ungrovlahiei și Moldovei, de sub Patriarhia de Constantinopol, și unirea lor. Odată cu aceasta, s-a constituit și Sfântul Sinod, iar mitropolitul Ungrovlahiei (episcopul de București) a devenit mitropolit primat al României. Patriarhia de Constantinopol a recunoscut autocefalia Bisericii românești abia pe 25 aprilie 1885, prin patriarhul ecumenic Ioachim al IV-lea. Iar pe 23 aprilie 1919 Mitropolia Ardealului s-a unit cu Sfântul Sinod. La 25 februarie 1925 a fost ridicată la rangul de patriarhie, iar la 1 noiembrie a fost intronat primul patriarh în persoana mitropolitului primat Miron Cristea (1925-1939). Dintre cei șase patriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, patru s-au confruntat cu regimul comunist: Nicodim Munteanu (1939-1948), Justinian Marina (1948-1977), Iustin Moisescu (1977-1986) și Teoctist Arăpașu (1986-2007)⁵⁶.

De cealaltă parte, Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) a fost prima victimă a Constituției din 1948 și a Decretului 177. Aceasta a fost desființată prin Decretul Nr. 358 din 1 decembrie 1948 și interzisă pe toată perioada regimului⁵⁷. Apoi Biserica Romano-Catolică a fost privită,

56 Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2006, pp. 467-472, 525-540. Pentru Biserica Ortodoxă Română în regimul comunist vezi Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, București, Editura Curtea Veche, 2005; George Enache, *Ortodoxie și Putere politică în România contemporană*, București, Editura Nemira, 2005; George Enache, Adrian Nicolae Petcu, *Patriarhul Justinian și Biserica Ortodoxă Română în anii 1948-1964*, Galați, Editura Partener, 2009.

57 Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, pp. 63-65; Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (eds.), *Raport final*, pp. 277-279; Lucia Hossu Longin, *Memorialul durerii: o istorie care nu se învață la școală*, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 174-184. Pentru Biserica Greco-Catolică în regimul comunist vezi Ioan Boilă, *Biserica Română Unită. Vocație, destin, responsabilitate*, Cluj-Napoca, Editura Viața Creștină, 1997; Ovidiu Bozgan, *România versus Vatican. Persecuția bisericii catolice din România comunistă în lumina documentelor diplomatice franceze*, București, Editura Sylvi,

până în 1989, ca „un cult tolerat cu o elită decapitată”⁵⁸. Cultele neoprotestante, doar patru la număr, deși au fost legale, au fost atent supravegheate de stat, iar activitatea lor deseori îngădită de acesta (reglementare, arondare, monitorizare, arestare ș.a.)⁵⁹.

Concluzii

Unul dintre rolurile Constituției este acela de a statua drepturile și libertățile cetățenilor asupra cărora are putere de exercițiu. În fond, toată legislația țării își are fundamentul în aceasta.

2000; Idem, *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963-1978)*, București, Editura Curtea Veche, 2004; Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945–1989. Documente și mărturii*, Iași, Editura Polirom, 2003; Idem, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, București, Editura Curtea Veche, 2004.

58 Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (eds.), *Raport final*, pp. 279-281; Carmen Chivu-Duță, *Culte din România între prigonire și colaborare*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 17. Pentru Biserica Romano-Catolică în regimul comunist vezi ^{***}, *Biserica Romano-Catolică din România în timpul Prigoanei Comuniste (1948-1989)*, Iași, Editura Sapientia, I2008; Daniel Hrenciu, *Prigonirea Bisericii Romano-Catolice din România în timpul regimului comunist (1945-1989). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021.

59 Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (editori), *Raport final*, pp. 282-287. Pentru Cultele neoprotestante în regimul comunist vezi Marius Silveșan, *Bisericile Creștine Baptiste din România între persecuție, acomodare și rezistență*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011; Daniel Mitrofan, *Pigmei și uriași. File din istoria persecutării baptiștilor*, Oradea, Editura Cristianus, 2007; Idem, *Pași. Cultul Creștin Baptist din România în perioada comunistă*, f.l., f.e., f.a.; Sorin Bădrăgan, *Baptiștii. Repere istorice și identitare*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2018; Vasilică Croitor, *Răscumpărarea memoriei. Cultul Penticostal în perioada comunistă*, Medgidia, Editura Succeed Publishing, 2010; Valeriu Andreiescu, *Istoria penticostalismului românesc*, vol. 1-2, Oradea, Editura Casa Cărții, 2012; Ciprian Bălăban, *Istoria Bisericii Penticostale din România (1922-1989): instituție și harisme*, Oradea, Editura Scriptum, 2016; Gheorghe Modoran, *Biserica prin pustiul roșu*, vol. I *Rezistență și compromis în adventismul din România în perioada comunistă (1944-1965)*, București, Editura Viața și Sănătate, 2013; Idem, *Biserica prin pustiul roșu*, vol. II *Biserica Adventistă din România în comunism (1965-1975)*, București, Editura Alege Viața Publishing, 2018 (volumul III se află în curs de editare); Bogdan Emanuel Răduț, *Statul și Biserica în România comunistă (1948-1965). Între demnitate și compromis*, Craiova, Editura Sitech, 2010; Idem, *Culte neoprotestante în statul socialist*, Craiova, Editura Sitech, 2012; Marius Silveșan, Bogdan Emanuel Răduț, *Culte neoprotestante și drepturile omului. Un strigăt la Radio Europa Liberă (aprilie 1977)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014.

În timpul regimului comunist, formal s-a proclamat libertatea de conștiință și cea religioasă, statul garantând libertate tuturor cultelor. Dar, în fapt au fost acceptat doar paisprezece, și acestea monitorizate și îngrădite adeseori.

În regimul comunist, comparativ cu perioada interbelică, separarea Bisericii de Stat a fost mai vizibilă și mult mai bine practică. Pe de o parte, statul ateu nu putea susține vreo biserică sau vreun cult. De cealaltă parte, statul fiind ateu nu putea accepta nici dinamismul și misionarismul, de aceea a căutat prin orice mijloace, cele mai multe abuzive, să oprească dezvoltarea religioasă.

Libertatea religioasă și cea de conștiință este un drept fundamental al omului. Dar regimul comunist rămâne în istorie ca o perioadă când aceste libertăți, împreună cu altele, au fost acordate de stat în termenii lui și nu în cei ai dreptului internațional. Statul Român a decis, prin cele trei constituții comuniste, cum și cât de liberi sunt proprii cetățeni, folosind, în textul ei, mai degrabă termeni precum „drepturi”, „îndatoriri”, și „datorii”, decât cel de „libertăți”. Prin aceasta, cele trei constituții „au exprimat principiile diriguitoare ale statului organizat după modelul politic al partidului unic, al dictaturii proletariatului și al unei economii închise și strict planificate cu scopul ultim de transformare a societății, a omului *de tip nou*, credincios regimului”⁶⁰.

Astfel că, regimul care a condus România vreme de peste patru decenii, statuat prin trei constituții, a utilizat un dublu limbaj legislativ. Pe de o parte, a declarat drepturi cetățenești, iar pe de cealaltă le-a acordat în mod discreționar, ultimul cuvânt avându-l Partidul unic și ideologia sa comunistă (populară, socialistă). A fost nevoie de o schimbare de regim și de o nouă constituție (1991, republicată în 2003) pentru a astupa discrepanța dintre declararea drepturilor și libertăților cetățenești, în speță și libertatea religioasă și cea de conștiință, și respectarea lor în fapt.

Bibliografie:

- * ** , *Constituția Republicii Populare Române*, în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, Anul CXVI, Nr. 87 bis, Marți 13 aprilie 1948.
- * ** , *Constituția Republicii Populare Române*, în „Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române”, Anul I, Nr. 1, 27 septembrie 1952

60 Cezar Rotaru, *Constituțiile din 1948, 1952 și 1965*, p. 812 (subl. C.R.).

- ✦ ***, *Constituția Republicii Socialiste România*, în „Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România”, Anul I, Nr. 1, Partea I, 21 august 1965.
- ✦ ***, *Decretul Nr. 177 pentru regimul general al cultelor religioase* în „Monitorul Oficial al României”, Nr. 178 din 4 august 1948.
- ✦ ***, *Legea Nr. 489 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor* în „Monitorul Oficial al României”, Nr. 11 din 8 ianuarie 2007.
- ✦ ***, *Legea și statutele cultelor religioase din Republica Populară Română 4*, București, Editura Ministerului Cultelor, 1951.
- ✦ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Ministerul Cultelor și Artelor. Direcția Studii și Relații Externe, Dosar Nr. 91/1966.
- ✦ APETREI, Nicolae Cristian, *Istoria Constituțională a României (Note de curs)*, f.e., Galați, 2006.
- ✦ ARDELEAN, Ben-Oni, *Libertatea religioasă: o abordare normativă*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 2011.
- ✦ DAMEAN, Sorin Liviu; ONCESCU, Iulian, *O istorie a românilor de la Tudor Vladimirescu la Marea Unire (1821-1918)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015.
- ✦ DELETANT, Dennis, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc*, Iași, Editura Polirom, 2001.
- ✦ FOCSĂNEANU, Eleodor, *Istoria Constituțională a României*, Ediția a IV-a, f.e., București, 2012.
- ✦ GIURESCU, Dinu C. (coord.), *Istoria Românilor*, Vol. X. România în anii 1948-1989, București Editura Enciclopedică, 2013.
- ✦ GIURESCU, *România în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej*, București, Editura Enciclopedică, 2015.
- ✦ TISMĂNEANU, Vladimir; DOBRINCU, Dorin; VASILE, Cristian (editori), *Raport final*, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, București Editura Humanitas, 2007.
- ✦ ZBÂRNĂ, Gheorghe (coord.), *Constituțiile României. Studii*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.